

EMISIUNI MONETARE ȘI MEDALISTICE DIN TIMPUL RĂZBOIULUI RUȘO-TURC (1769—1774) PRIVIND ȚĂRILE ROMÂNE

de OCTAVIAN LUCHIAN

În haosul monetar care domnea în viața economică a Țărilor române în secolul al XVIII-lea apare un fapt de mare importanță, din toate punctele de vedere și anume, emisiunile monetare ale armatelor rușești de ocupație în timpul războiului rușo-turc dintre 1769—1774.

Pentru studiul evoluției acestor emisiuni monetare, este necesar a fi expuse succint evenimentele vremii.

Războiul începuse la 15 aprilie 1769, Iașul a fost ocupat de armatele ruse în luna septembrie 1769, iar pînă la 12 februarie 1770 a fost ocupat și Bucureștiul.

În timpul acestui război, comandamentul armatei ruse de la Dunăre a organizat baterea unei monede speciale de aramă¹, simțindu-se nevoia introducerii unei monede unice pentru cele două țări românești². Feldmaresalul conte Petru Alexandrovici Rumianțov a luat această inițiativă, existînd precedentul dintre 1756—1766 cînd contele Petru Ivanovici Șuvalov adusese ocîrmuirii un venit de 200.000 ruble prin transformarea în monedă a aramei din tunuri³.

Deci, reieșea că, repetîndu-se aceeași operație, venitul urma să fie mult mai însemnat, moneda de aur și argint care intra în visteria Principatelor urmînd a fi preschimbată în monede de aramă.

¹ I. G. Spasskii, *Russkaia monetnaia sistema. Istoriko numizmaticheskii ocherk tretie dopolnennoe izdanie*. Izdatelstvo Gosudarstvennogo Ermitaja, Leningrad, 1962.

² Octavian Iliescu, *Numismatica medievală și modernă a țării noastre, oglindită în colecțiile restituite de la Moscova*, în *Studii de istoria artei*, I, (Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.), Edit. Acad. R.P.R., 1958, p. 28.

³ În cele ce urmează ne vom referi în mare parte la datele cuprinse în lucrarea: P. von Vinkler, *Din istoria activității monetare în Rusia: moneda moldo-munteană (1771—1774)*, tipărită în 120 ex. la St. Petersburg, Tipogr. P. P. Soikum, 1899, care în traducerea lui Damian Bogdan, dactilografiată, a fost prezentată de acesta în ședința Societății numismatice române din 6 mai 1934.

Ca materie primă, urma să fie folosită arama din tunurile turcești, pradă de război, însumând 842 tunuri și 120 mortiere.

Propunerea lui Rumianțov a fost aprobată, prezentându-se ca ofertant pentru baterea monedei Petru Gartenberg⁴.

La 24 februarie 1771 s-a încheiat convenția pentru baterea unei cantități de jumătate de milion ruble — monede de aramă — destinate circulației monetare din Moldova și Muntenia.

Convenția scrisă în limba germană prevedea că monetăria va fi la Iași. Moneda se va bate cu trei valori: 5, $1\frac{1}{2}$ și $\frac{1}{2}$ copeici și anume cele de 5 copeici și $\frac{1}{2}$ copeici pentru corelația cu moneda rusească; iar $1\frac{1}{2}$ copeici corespunzând unei para ($\frac{1}{40}$ din leu, leul fiind unitatea monetară de calcul a Principatelor)⁵. Convenția mai prevedea că dintr-un pud (16 kg.) se vor bate: 432 buc. de 5 cop., revenind 37 gr./buc.; 1440 buc. de $1\frac{1}{2}$ cop., revenind 11,1 gr./buc.; 4320 buc. de $\frac{1}{2}$ cop., revenind 3,7 gr./buc. La un pud: 21 ruble + 60 copeici = 2160 copeici = 1440 parale = 4320 denghi.

Pentru fiecare pud de metal provenit din tunuri, antreprenorul urma să plătească yisteriei în moneda nou bătută $7\frac{1}{2}$ ruble, și în plus, pentru privilegiul baterii a jumătate milion ruble, încă 60.000 ruble. Nu era prevăzut termenul de livrare.

Intrucât existau inconveniente pentru organizarea monetăriei la Iași, maresalul Rumianțov a aprobat înființarea monetăriei în târgul Sadagura (U.R.S.S.), lângă Cernăuți, unde Gartenberg achiziționase teren.

Primul transport de 1000 puduri material din tunuri a fost predat lui Gartenberg în august 1771. Până în decembrie 1771 bătuse monedă în sumă de 3224 ruble și 37 copeici.

Piese de $\frac{1}{2}$ copeici (deneschi, bani) nu s-au bătut, iar cele de 5 copeici (piatachi, pitac) s-au bătut numai de probă, înlocuindu-se cu piese de valoare a 2 parale (dvutiparniki) = 3 copeici (treti kopeecniki).

După o serie de probe bătute în 1771 în care apărea cifrul împărătesei Ecaterina II și stema imperială, s-a ajuns la modelul definitiv aprobat, care avea pe avers două scuturi ovale cu stemele Moldovei și Munteniei, încoronate cu coroană princiară, iar sub steme milesimul; sus era legenda „Mon Mold-i Volosk” cu litere chirilice. (Moneta Moldavskaia i Voloskaia). Pe revers, într-o ramă pătrată era valoare monetei în valută turcească și rusească.

⁴ Baronul Petru Nicolae Gartenberg de Sadogurski, director al minelor din Saxonia, consilier privat în 1763, după moartea lui August III, cade în disgrație și e înțemnițat. Sub Stanislav August organizează în 1765 monetăria din Varșovia, devine apoi administratorul monetăriei din Cracovia, asesor fiscal. Între 1771—1775 colaborează cu autoritățile rusești de ocupație din Țările române. Din 1788 dieta polonă îi oferă indigenatul polon cu numele de Sadogurski, devenind administrator general al monetăriei Varșoviei.

⁵ Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii săi*, vol. I, p. 112.

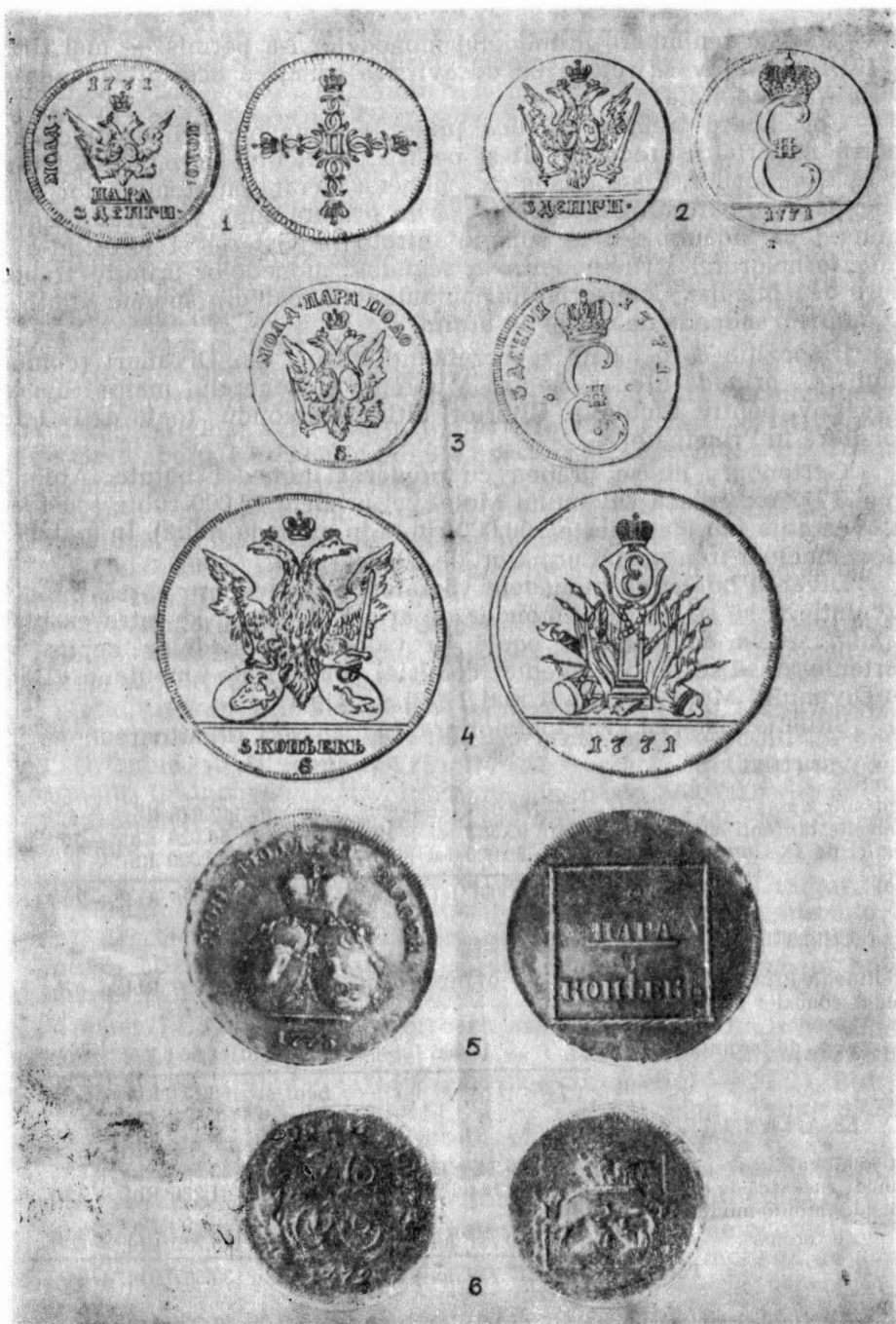

Fig. 1/1—6. — Moneder în legătură cu țările române emise la Sadagura (U.R.S.S.).

Această schimbare în modelul monedelor i-a permis — mai târziu — lui Rumianțov să refuze cu desăvîrșire primirea acestei monede în trezoreria imperială.

Gartenberg trebuia să facă plata la Divanele Principatelor atât pentru materialul procurat, cât și pentru privilegiu, în moneda bătută de el. Divanurilor, li s-a impus ca „moneda lucrată cu stema celor două principate de baronul Gartenberg” să fie primită după valoarea menționată pe ea, adăugînd-o la sumele intrate în visterie și folosind-o la plata furnizorului și în popor; în schimbul monedelor primite trebuia să se dea imediat Comisariatului ambulant numai din sumele aflate la Divanuri în moneda de aur și de argint.

Dispoziția a fost dată reprezentanților ruși din Divanuri (comandantul de brigadă Meder, pentru Muntenia și generalul maior Rimskij Korsakov, pentru Moldova. Ulterior, ultimul a condus toată activitatea monetară în Principate).

Gartenberg nu se grăbea cu predarea monedei bătute. Abia în iunie 1772 expediază Divanului Moldovei primele 10.000 ruble (cu toate că avea deja fabricate peste 100.000 ruble în moneda nouă). În mai 1773 a fost efectuat transportul următor, de 20.000 ruble.

Divanul hotărî ca monedele vărsate de Gartenberg să se pună în circulație și să se păstreze moneda de argint și de aur ce intra ca plată și cum se va aduna suma egală cu valoarea monedelor depuse de Gartenberg, să se predea imediat comisiei comisariate ambulante (Decizia Divanului Moldovei din 4 mai 1773).

Situația visteriei Principatelor era, în mai 1773, următoarea :

VENITURI

Rămășiță din 1772	—	188.076 lei + 80 ¹ / ₂ bani sau 112.846 Rbl. + ¹ / ₄ cop.
Rămășițe din anii anteriori	—	93.382 lei + 19 bani sau 56.029 Rbl. + 29 ¹ / ₂ cop.
Primiri de la Gartenberg	—	50.000 lei + 20 bani sau 30.000 Rbl. + —
Total	—	331.458 lei + 119¹/₂ bani sau 198.875 Rbl. + 29³/₄ cop.

CHELTUIELI

Cheltuielile Principatelor pe 1772	—	97.012 lei + 95 bani sau 58.207 Rbl. + 67 ¹ / ₂ cop.
Predat comisiei 3.553 galbeni olandezi și 1 Rbl. și 6 cop. de argint	—	16.606 lei + 80 bani sau 9.964 Rbl.
Total	—	113.679 lei + 55 bani sau 68.171 Rbl. + 7¹/₂ cop.

SE AFLA ÎN TEZAUR :

1.261 galbeni	—	5.947 lei + 86 bani sau 3.568 Rbl. + 63 cop.
Monedă rusească de aramă	—	2.144 lei + 18 ¹ / ₂ bani sau 1.286 Rbl. + 13 ¹ / ₄ cop.
Monedă moldo-munteană de aramă	—	209.711 lei sau 125.732 Rbl. + 60 cop.
Total	—	217.779 lei + 104¹/₂ bani sau 130.587 Rbl. + 36¹/₄ cop.

Situația de mai sus arată cam ce reprezenta, procentual, noua monedă moldo-munteană în tezaurul Principatelor, fără să mai vorbim de faptul că se mai aflau în circulație pînă la 300.000 de ruble din această monedă; iar la atelierul lui Gartenberg exista gata fabricată, monedă nouă în sumă de peste 450.000 ruble.

Problema ce se punea armatelor de ocupație era de a nu admite schimbul monedei moldo-muntene cu alte monede care aveau putere circulatorie în imperiu.

Deoarece s-a hotărît mărirea emisiunii, în primăvara anului 1773 s-a acordat un nou privilegiu de baterea monedei lui Melissovo. Anume: baterea monedei de aramă în valoare de 1.000.000 ruble din arama statului, pentru care el s-a obligat să plătească în moneda nouă 100.000 ruble și cîte 6 ruble pentru fiecare pud de metal ce i se va pune la dispoziție. Melissovo cedează în curînd privilegiul său lui Popanelopulo, asesor fiscal, care mai avea concesiuni în Principate; iar acesta îl vinde apoi lui Gartenberg, astfel că în mîinile acestuia se concentrează întreaga batere a monedei pentru Principate.

Conform celui de-al doilea privilegiu, Gartenberg trebuia să bată, în prima etapă, jumătate de milion ruble monede de aramă.

Lui Gartenberg i-au mai venit și alte concesiuni, precum și o comandă de turnare a tunurilor.

Pentru urmărirea depunerii sumelor privind aceste concesiuni a fost delegat medelnicerul Sandul Bosio, administratorul financiar al Divanurilor din Principate.

În total, în 2 ani (din august 1771 și pînă în mai 1773), i s-au predat lui Gartenberg 32.500 puduri de metal. Socotind emiterea dintr-un pud a cîte 21 ruble și 60 copeici, rezultă că această cantitate a fost transformată în monedă nouă, în sumă de peste 700.000 ruble. În acest timp, Gartenberg mai avea monedă fabricată în valoare de aproape 580.000 ruble.

Monetăria fabrica monede pînă la 24.000 ruble lunar. Desigur, la început lucrul mergea mai încet, prelucrîndu-se zilnic, pînă la 40 puduri de metal, dar în ianuarie 1773 s-a bătut monedă de peste 50.000 ruble.

Totuși întîrzieri erau și urmau să se compenseze în ultimele luni din 1773 și primele din 1774.

În mai 1774, Gartenberg raportează asupra cantităților de monedă moldo-munteană bătută (piese de 1 para = 3 denghi și de 2 parale = 3 copeici) și anume: anul 1771 (noiembrie—decembrie) — 3.224 Rbl.; anul 1772 — 296.755 Rbl.; anul 1773 — 331.631 Rbl.; anul 1774 (ianuarie—aprilie) — 80.018 Rbl.; total: circa 700.000 ruble.

La 21 iulie 1774 s-a încheiat cu Turcia pacea de la Kuciuk-Kainargi, prin care se acorda Principatelor autonomie, sub autoritatea Porții.

Față de iminenta plecare din Principate, autoritățile de ocupație au urgentat din nou preschimbarea de către concesionari în monedă de aur

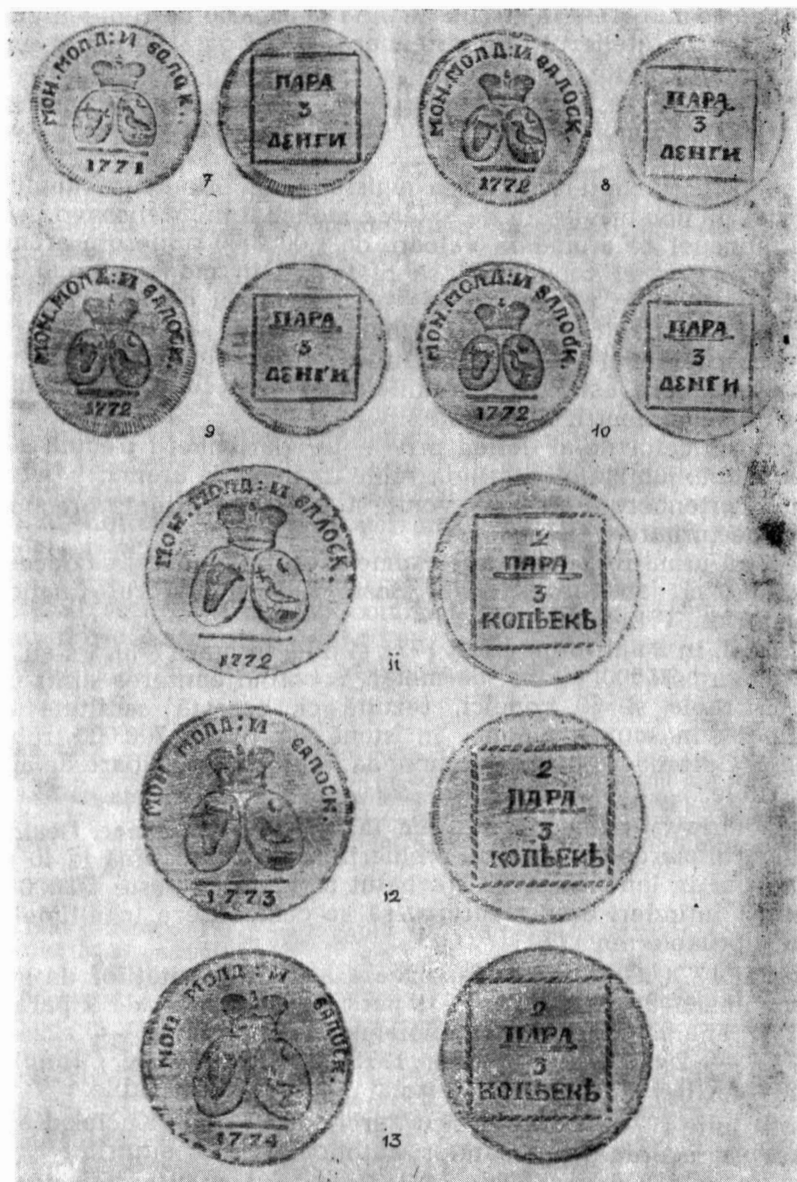

Fig. II/7—13. — Monede în legătură cu țările române emise la Sadagura (U.R.S.S.).

și argint, a monedei de aramă depuse parțial de ei. Totodată, s-a interzis, „sub cea mai mare pedeapsă”, scoaterea monedelor de aramă din Principate.

La 25 iulie 1774, concesionarii cer autorităților să amâne preschim-barea, motivînd că și ei au primit de la plătitori aramă, dar nu li s-a admis această amînare.

Visteria plătind numai în aramă, monedele de aramă s-au depre-ciat, cantitatea monedelor de aramă introduse în circulație depășind cu mult necesitatea reală. A urmat o criză financiară.

De aceea, în septembrie 1774, se ia hotărîrea să se perceapă de la populație monedă în aur și argint. Mareșalul Rumianțov ia apărarea populației și dispune: „perceperea trebuie să se facă nu de la popor, ci de la arendașii care au depus aramă, în loc de aur și argint”.

La 28 septembrie 1774 sosesc în Principate, domnii numiți: Grigore Ghica în Moldova și Alexandru Ipsilanti, în Muntenia. Mareșalul Rumianțov insistă iarăși, ca arendașii să plătească, sub amenințarea confiscării averii lor „căci nu e vinovat poporul de risipa și „tîlhă-ria arendașilor”. La 25 noiembrie 1774, mareșalul Rumianțov cere un raport detaliat cu socoteli și devizul privind baterea monedelor și tur-narea tunurilor. Gartenberg prezintă devizul la 1 decembrie 1774, inclu-zînd în cheltuieli și construirea monetăriei (12.000 ruble)⁶. Calculul definitiv nu s-a putut face decît la începutul anului 1775 și reprezenta o diferență apreciabilă: după devizul Divanurilor, datoria lui Gartenberg era de 42.508 ruble; iar după devizul lui Gartenberg, era de numai 13.829 ruble.

În urma plecării armatelor de ocupație, a rămas în sarcina perso-nală a domnitorilor să se socotească cu Gartenberg. Transportul monedei moldo-muntene în Rusia a fost interzis. Totuși, s-au semnalat unele abateri în decursul anilor, astfel că la 19 iunie 1788 s-a dispus de către Departamentul din Moscova ca, din totalul de 116 puduri și 24 funturi de monedă moldovenească, în sumă de 2.501 ruble, 73 copeici, aflat acolo, să se bată monedă rusească (16 ruble de pud), purtînd ștam-pila de o para pe cele de 2 parale (3 copeici); iar pe cele de 1 para (1½ copeici), ștampila de o copeică (vezi fig. I/6)⁷.

⁶ *Die Reichelsche Münzelsammlung in St. Petersburg*, erster Theil, 1842, p. 178: „Dasselbst (in Sadogura) wurde eine Mühle zu einem Münzbetrieb von 1771—1774 eingerichtet...”.

⁷ I. G. Spaaskii, *op. cit.*, p. 191, fig. 3: perecekanka Moldavskoi monetli Russkuui (rebaterea monedelor moldovenești în monede rusești).

Această operație de rebatere nu prezenta dificultăți, căci diferența de greutate între susnumitele monede nu era decît de cîțiva doli. (1 zolotnic = 96 doli = 4.267 gr.).

Trecem acum la descrierea emisiunilor monetare și medalistice realizate în monetăria de la Sadagura (U.R.S.S.), emisiuni cunoscute nouă pînă în prezent.

În stabilirea ordinei cronologice pentru emisiunile din anul 1771, am ținut seamă în primul rînd, de studiul lui P. V. Vinkler⁸, studiu amănunțit publicat în 1899 și oglindind verosimil situația. Deci, le-am clasificat în 3 tipuri, cu variantele lor : Tipul I, IIa, IIb, IIIa, IIIb.

Descrierea propriu-zisă a monedelor și medaliilor este bazată atît pe lucrările la care ne-am referit pînă acum în articolul de față, precum și pe studiile și cataloagele mai vechi⁹, urmînd ca acele ce vor fi citate să le indicăm „prescurtat”. De asemenea, vom folosi și abreviațiuni uzitate¹⁰. În planșa I sînt reproduse, prin fotografiere, desene după Petrov^{10a}.

A) EMISIUNI MONETARE

1771

I. 1 PARA = 3 DENGHI (PROBA), AE, diam. 28 mm (pl. I/1). Tipul I.

Av. În mijloc : vultur bicercat încoronat cu 2 coronițe, cu aripile întinse, avînd deasupra coroana imperială, ține în ghiare, în dr., sceptrul ; iar în st., globul cruciger. Pe piept, două scuturi ovale cu stema Moldovei în dr., și a Țării românești în st.¹¹. Lateral st. МОЛА: lateral dr.

ΠΟΛΟ ; sus : 1771 ; jos : $\frac{\text{ΠΑΡΑ}}{3\text{ΔΕΗΓΗ}}$ împrejur : cerc zimțat.

⁸ P. von Vinkler, *op. cit.*, traducerea Damian Bogdan.

⁹ S. de Chaudoir, *Aperçu sur les monnaies russes et sur les monnaies étrangères qui ont eu cours en Russie*, St. Petersbourg — Paris 1836, prescurtat : Chaudoir ; *Die Reichelsche Münzensammlung*, St. Petersburg, I, 1842, prescurtat : Reichel ; D. A. Sturdza, *Uebersicht der Münzen und Medaillen des Fürstenthums Moldau*, Wien, 1874, prescurtat : Sturdza ; R. Fr. Kaindl, *Römische Münzen...*, în *Römische Revue*, VI, 1890, p. 650 ; I. Polek, *Die ehemalige russische Münzstätte in Sadagura (im Jahrbuch des Bukowinaer Landes Museums*, 2, 1894, p. 4), prescurtat : Polek ; A. Ilin și I. Tolstoi, *Russkii monetii cekanennii c 1725 po 1801 g.*, 1910, prescurtat : Ilin și Tolstoi ; E. Hutten-Czapski, *Catalogue de la collection des medailles et monnaies polonaises*, vol. II, 1957, prescurtat : Hutten-Czapski.

¹⁰ Av. = avers ; Rv. = revers ; dr. = dreapta ; st. = stînga ; diam. = diametru ; greut. = greutate ; mod. = modul ; AE = aramă ; AR = argint.

^{10a} V. I. Petrov, *Catalogul monedelor rusești (perioada 980—1866)*, Moscova, 1869 (în limba rusă).

¹¹ Tipul cu scuturi ovale plasate pe vulturul bicefal apare încă din 1756, sub Elisabeta I, pe monedele bătute pentru Livonia.

Rv. Cifrul (dublat) al Ecaterinei II, suprapus, repetat de patru ori în formă de cruce, timbrat de coroana imperială. În centru: II; muchie cu frunze late de stejar¹²; cerc zimțat. Observație: cifrul dublat este compus cu litera C; iar ПОЛО: în loc de БОЛО(СКАЯ)

Chaudoir, Tab. II — 41, nr. 4. *Reichel*, nr. 2476, arată ПОЛА

II. 3 DENGHI (PROBA), AE, diam. 28 mm. (pl. I/2). Tipul IIa.

Av. În mijloc: vultur bicefal încoronat cu 2 coronite, cu aripile întinse, având deasupra coroana imperială, ține în ghiare în dr., un sceptru, iar în st., o spadă. Pe piept, două scuturi ovale cu stema Moldovei în dr., și a Țării Românești în st. Sub două linii orizontale: cerc zimțat.

Rv. În miloc: cifrul Ecaterinei II, timbrat de o coroană imperială, dedesubt sub două linii orizontale, 1771; cifrele apropiate între ele. Muchie cu frunze late de stejar. Cerc zimțat. *Chaudoir*, Tab. II — 41, nr. 3; *Reichel*, nr. 2475.

III. 3 DENGHI (PROBA), AE. Idem, ca mai sus. Variantă.

Cifrele — 1771, mai distanțate, muchia netedă. Tipul IIb.

IV. 1 PARA = 3 DENGHI (PROBA), AE, diam. 28 mm (pl. I/3). Tipul IIIa.

Av. În mijloc, vultur bicefal, ca mai sus, însă ținând în dr., sceptrul și în st., globul cruciger. Coada vulturului îngustă. Sus, circular:

МОЛА . ПАРА ПОЛО cu litere mai mari, jos, inițiala S¹³. Cerc zimțat.

Rv. Cifrul Ecaterinei II, timbrat de o coroană, însoțit de 3 puncte, plasate în părți și jos în interiorul cifrului¹⁴. Cerc zimțat. Muchie cu frunze late de stejar. *Chaudoir*, Tab. II — 41, nr. 2, *Reichel*, nr. 2473.

V. 1 PARA = 3 DENGHI (PROBA), AE; idem ca mai sus. Variantă: coada vulturului lată. Tipul IIIb.

¹² Frunze late, de stejar, de pe muchia monedelor de la Sadagura se aseamănă cu cele indicate în *Petrov*, p. 1, modelul nr. 26, însă sînt dirijate fie la dr., fie la st.

¹³ *Reichel*, p. 177, e de părere că litera „S” ar însemna medaliorul *Stockmann*. După *Hulten-Czapski*, p. 537, a existat un medalior Iohann *Stockmann*, ajuns în 1810 intendentul monetăriei din Varșovia, dar inițialele acestuia pe monede și medalii, erau I.S. *Hulten-Czapski*, la p. 533 arată: „F. Comstadius médailleur a Sadogura (Moldavie) en 1771”. De fapt, toți cercetătorii și numismatii, inclusiv cei din țara noastră, au fost de acord că litera „S” înseamnă SADOGURA.

¹⁴ Cele 3 puncte reprezintă, vizual, „3 denghi”. În numismatica rusă întâlnim acest procedeu: cazul monedelor de 2, 4, 5 copeici din 1796, avînd 2, 4, 5 puncte, etc.

VI. 1 PARA = 3 DENGHI (PROBA), AE; idem ca mai sus ^{14a}. Variantă: inscripția de pe avers cu litere mult mai mici, vulturul mai zvelt. *Reichel*, nr. 2474.

VII. 5 COPEICI (PROBA), AE, diam. 43 mm, greut. 36,69 gr. (pl. I/4).

Av. În mijloc, vultur bicefal încoronat cu 2 coronite, cu aripi întinse, avînd deasupra coroana imperială, ține în ghiare în dr., un sceptru; iar în st., o spadă. Dedesubt, cite un scut oval înclinat spre centru, cu stema Moldovei în dr. cap de bour privind din față; și a Țării Românești în st., pasăre spre st., cu cruce în cioc, deasupra semiluna conturnată, cu un punct dedesubt. Jos, două linii orizontale, sub ele 5

ΣΚΟΠΤΕΚΣ ; dedesubt inițiala S. Cerc perlat.

Rv. O panoplie conținînd o coloană de secțiune pătrată care are în partea de sus, ghirlande formate din frunze sau globule. Deasupra coloanei, un ornament timbrat de coroana imperială, avînd în interior un scut oval cu cifra simplă al împărătesei Ecaterina a II-a. Pe laturi: steaguri, fascie, sulite, tui, tobă și tun. La baza coloanei: o bonetă frigiană răsturnată. Jos: două linii orizontale, sub ele — 1771. Cerc perlat. Muchia cu frunze de stejar. *Chaudoir*, Tab. II — 41, nr. 1; *Reichel*, nr. 2472.

VIII. 5 COPEICI (PROBA), AE. Variantă: idem, ca mai sus, însă cu cifrele milesimului 1771 mai mici, muchia netedă.

IX. 1 PARA = 3 DENGHI, AE, diam. 28 mm., greut. 12 gr. (pl. II/7).

Av. În mijloc, scuturi ovale alăturate, înclinate spre centru; deasupra lor o coroană princiară. Scutul din dr., are stema Moldovei: capul de bour *văzut din față*; iar cel din st., stema Țării Românești: o pasăre (acvila); spre st., acvila ține în cioc o cruce cu două brațe și stă pe o coroană cu 5 vîrfuri plasată pe teren puțin înclinată. Deasupra, semiluna conturnată. Sus, circular ΜΟΗ·ΜΟΛΔ: Η ΒΟΛΟΚ. Jos, sub 2 linii orizontale, una groasă și alta subțire: 1771. Cerc zimțat.

Rv. Un pătrat de 18/18 mm, format din laturi în torsadă, cu legenda

în 3 rînduri suprapuse: ΠΑΡΑ/3/ΔΕΗΓΗ Cuvîntul PARA e subliniat cu două linii orizontale una groasă și alta subțire. Cerc zimțat. Muchia cu frunze late de stejar. *Reichel*, nr. 2477, descrie legenda de pe avers cu ΒΟΛΟΚ

^{14a} ΜΟΛΔ·ΠΑΡΑ ΠΟΛΟ înseamnă — o para și jumătate moldovenească

— 3 denghi Ceea ce ar denota că, inițial, monedele de la Sadagura erau destinate numai Moldovei. Ulterior, s-a ajuns la 1 para = 3 denghi, deci un alt raport valutar. Problema suscită discuții în continuare.

X. 1 PARA = 3 DENGHI, AE, idem ca mai sus. Variantă : cifrele 1771 distanțate, laturile pătratului din linii pline.

1772

XI. 1 PARA = 3 DENGHI, AE, idem, ca nr. 9, dar cu milesimul 1772. *Ilin și Tolstol* indică în legenda de pe avers : БАЛСК

XII. 1. PARA = 3 DENGHI, AE, idem, ca nr. 9, dar cu 1772 (cifrele distanțate) și legendă.

Av. МОИ·МОЛД:И БАЛОСК . Laturile pătratului din linii pline, liniuță lungă sub ПАРА (pl. II/8). Variante : cifrele 1772 apropiate (pl. II/9) și liniuța lungă sub scuturi (pl. II/10). *Reichel*, nr. 2496.

XIII. 1 PARA = 3 DENGHI, AE, variantă. Idem, ca nr. 12, dar liniuța scurtă sub ПАРА .

XIV. 1 PARA = 3 DENGHI (PROBA), AR, idem, ca nr. 12, dar bățută în argint. (Colecția contelui I. Tolstoi).

XV. 2 PARALE = 3 COPEICI, AE, diam. 35 mm (pl. II/11).

Av. În mijloc scuturi ovale alăturate, înclinate spre centru, deasupra lor o coroană princiară. Scutul din dr., are stema Moldovei : capul de bour, *asimetric*, privind puțin spre st., scutul din st., cu stema Țării Românești : acvila spre st., ținând în cioc crucea cu 2 brațe, stă pe o coroană cu 4 vîrfuri, plasată pe teren, puțin înclinată. Deasupra, semiluna conturnată. Sus, circular : МОИ·МОЛД:И БАЛОСК . Jos, sub două linii orizontale, una groasă și alta subțire : 1772, cu cifrele apropiate. Cerc zimțat.

Rv. Un pătrat de 22/22 mm, format din laturi în torsadă, cu legenda pe 4 rînduri suprapuse : 2/ПАРА/3/КОПѢКЪ Cuvîntul

ПАРА e subliniat cu două linii orizontale : una groasă și alta subțire. Cerc zimțat. Muchie cu frunze late, de stejar. *Reichel*, nr. 2495. Variante : a) cifrele milesimului 1772 mai distanțate ; b) liniuță mai scurtă sub ПАРА cifrele milesimului apropiate ; c) liniuță mai

scurtă sub **ΠΑΡΑ** cifrele milesimului distanțate ; d) liniuță mai lungă sub **ΠΑΡΑ** cifrele milesimului apropiate ; e) liniuță mai lungă sub **ΠΑΡΑ** cifrele milesimului distanțate ; f) pătrat cu laturi din linii pline

XVI. 2 PARALE = 3 COPEICI (PROBA), AR, idem, ca nr. 15, dar bătută în argint.

1773

XVII. 1 PARA = 3 DENGHI (PROBA), AR, idem, ca nr. 12, dar cu milesimul 1773 și scuturile împodobite cu ghirlande de trandafiri. *Reichel*, nr. 2515. Un exemplar în Colecția Acad. R.S.R.

XVIII. 1 PARA = 3 DENGHI (PROBA), AE, idem, ca nr. 17, dar bătută în bronz.

XIX. 2. PARALE = 3 COPEICI, AE, idem, ca nr. 15, dar cu milesimul 1773 compus din cifre apropiate. Variante : — cifrele milesimului

1773 mai distanțate (pl. II/10) ; — distanța mare între **Ν** și **ΘΑΛΟΚΚ**

XX. 2 PARALE = 3 COPEICI (PROBA), AR, idem, ca nr. 15, dar cu milesimul 1773 și scuturi împodobite cu ghirlande de trandafiri (pl. I/5). În stema Moldovei capul de bour privește în față (5 exemplare în colecția Academiei R.S.R.). *Reichel*, nr. 4629, p. 423, înscrie aceste probe la „monede false”. Indică greutatea : 4 zol. și 51 doli = 19,334 gr.

1774

XXI. 1 PARA = 3 DENGHI, AE, idem, ca nr. 9, dar cu milesimul 1774¹⁵.

XXII. 2 PARALE = 3 COPEICI, AE, idem, ca nr. 15, dar cu milesimul 1774. *Reichel*, nr. 2541. Variante : a) liniuță mai scurtă sub

ΠΑΡΑ cifrele milesimului distanțate ; b) liniuță mai scurtă sub

ΠΑΡΑ cifrele milesimului apropiate ; c) liniuță mai lungă sub

ΠΑΡΑ cifrele milesimului apropiate (pl. II/13) ; d) laturile pătratului din linii pline.

¹⁵ Un exemplar al acestei monede a existat în colecția Saint-Georges — București. Informația o deținem de la Octavian Iliescu, numismat de mare autoritate.

B) MEDALII ÎN LEGĂTURĂ CU MOLDOVA

I. Medalia în amintirea fondării lojei masonice a Moldovei ¹⁶

Av. PET. NIC. S. R. I. LIB(er)—B(aro). A. GARTENBERG SADO-GURSKI CONS. INT. R. P. ET E(lectoris). S(axoniae). Bust la dr., părul înnodat la spate, haină cu butoni după moda franceză, tunică și manta îmblănită. Dedesubt : F : COMSTADIUS FECIT (medaliorul).

Rv. Stincă ieșind din ape, bătută de valuri din dr., luminată de soare din st. Sus, în nori, semn masonic compus din două triunghiuri reunite în stea, în părți, două flăcări mici, cu S la mijloc. În exergă : IN TE SPERAVI. Medalia a fost bătută la Sadagura în amintirea lojei masonice a Moldovei, care a fost fondată aici. AR. greut. 68,5 gr., mod. 54.

II. Medalia francmasonă a lojei Moldovei fondată de Gartenberg ¹⁷

Av. VIRTUTE ET SAPIENTIA. Minerva așezată pe nouri, ținând în mîna dreaptă insignele masonice pe o panglică ; în stînga pe braț, șarpele mușcîndu-și coada ; pe de lături : cap de mort, carte, spadă, compas, mistrie și echer. Pe margine : F. COMSTADIUS F. (Fridericus Comstadius fecit). În exergă : SADOGURA.

Rv. •• MOLDAV. / CALCULUM AL /BUM ADIECERUNT / MAIORES. / 5⁷/₄7, între două crengi de stejar legate la partea de jos. Copie turnată, argintată, după medalia francmasonică a lojei Moldovei fondată de Gartenberg AE. Mod. 52.

III. Medalia succesorilor militare rusești contra Turcilor — 1771 ¹⁸

Av. ALTO VULTU PROFLIGAVIT TURCAS. Pe o ridicătură un vultur stînd pe trofee care au, jos în față, scuturi cu stemele Moldovei și Valahiei ; ține în cioc cifrul împărătesei, încoronat, pe care este încolăcită o ramură de laur.

Rv. FACTA RUSSIAE — TESTE DANUBIO — DXX et XXIV OCT — A⁰ MDCCLXXI — SAECULA NARRA — BUNT., în coroană de lauri. Muchia este împodobită cu frunze late. AR. 32. Greut. 10 zolotnici 15

¹⁶ Hutten-Czapski, nr. 3891, p. 207. Semnalăm că numai în anul 1788 Gartenberg primește de la dietă indigenatul de nobil polon, cu numele de Sadogurski. Să se fi intitulat el așa și mai înainte ?

¹⁷ Hutten-Czapski, nr. 4083, p. 283.

¹⁸ Reichel, nr. 2453, p. 175. Un exemplar al acestei medalii a fost prezentat de Dr. G. Severeanu în ședința Soc. numism. române, din 27 ian. 1929. (Vezi *Cronica numism. și arheologică*, an, IX, nr. 89—91, ian.—iunie 1929, p. 22).

doli. Una din medaliile bătute în Iași de către medaliorul Comstadius, privitor la campania de război din 1771 ¹⁹.

CONCLUZII

Din cele arătate mai sus rezultă că la Sadagura s-a bătut în afară de probele monetare, monedă de aramă de tipul oficial și anume: în 1771 monede de 1 para = 3 denghi; 1772 monede de 1 para = 3 denghi și de 2 parale = 3 copeici; 1773 monede de 2 parale = 3 copeici; 1774 monede de 1 para = 3 denghi și de 2 parale = 3 copeici.

După socotelile prezentate de Gartenberg, totalul acestor emisiuni însuma valoric, aproximativ 700.000 ruble. Considerind echivalentul unei ruble — 67 piese de 1 para sau 33 piese de 2 parale, rezultă că — la valoarea în ruble de mai sus — ar corespunde zeci de milioane de monede moldo-muntene.

Primul transport, valorind 10.000 ruble, fiind expediat de Gartenberg Divanului Moldovei în iunie 1772, înseamnă că abia de atunci au putut fi puse, oficial, în circulație cele aproximativ 216.000 monede de 1 para = 3 denghi, bătute în 1771 (echivalentul a 3224 ruble).

Emisiunile din anii 1772 și 1773 au însumat aproximativ, anual — fiecare în parte, o valoare de circa 300.000 ruble, pentru ca în 1774 (pînă în aprilie) să ajungă numai la valoarea de 80.000 ruble. Afirmatia lui Polek, că emisiunile acestor monede între 1771—1774 ar fi ajuns la valoarea totală de 3 milioane ruble, o considerăm exagerată, chiar dacă am admite că Gartenberg, aventurier fără scrupule, ar fi introdus în circulație și în mod clandestin, monede fabricate de el.

Lipsește izvoare de informație mai clare privitoare la cele ce s-au petrecut după încheierea păcii de la Kuciuk-Kainardgi (21 iulie 1774) și în cursul anilor următori, epocă în care se continuau târgurile între Divanuri și Gartenberg, pentru lichidarea acestei încălcate afaceri a lui Gartenberg. Cert este că, încă mulți ani mai târziu, cantități din aceste monede s-au introdus și în Rusia acelor timpuri, cu toate măsurile de sancționare luate. În consecință, s-a ajuns la aprobarea oficială din 19 iunie 1788 de rebatere a lor și folosirea lor ca monedă în imperiu, după cum s-a mai arătat.

Monedele bătute la Sadagura s-au răspândit în toată Moldova și Țara Românească ²⁰. Ele se găsesc mai frecvent ca piese izolate, dar

¹⁹ Reichel, face o confuzie cînd afirmă că medalia a fost bătută la Iași. El consideră că Sadagura este situată lângă Iași. Dovada: la p. 178, op. cit., spune: „Diese Münzen sind in Sadogura in der Moldau, nicht weit von Jassy, ... geschlagen worden“.

²⁰ Costin C. Kirilescu, op. cit., p. 114.

și în tezaure, din care se citează tezaurul de la Spinoasa-Erbiceni-Iași, găsit în 1924 și compus din 251 monede emisiuni Sadagura²¹.

Emisiunile de la Sadagura prezintă importanță pentru noi prin faptul că, în vîltoarea evenimentelor — indiferent de scopul urmărit — s-a înfiripat fortuit, traducerea în fapt a ideii de conviețuire pe linie economică a celor două Țări române, prin folosirea unei monede comune lor. Apariția ambelor steme ale Țărilor române, pe aversul acestor monede, corespunde unei năzuințe de ordin național care se manifestase tacit și în domeniul cultural, în artă etc.²².

Emisiunile medalistice de la Sadaqura oglindesc mentalități și tendințe în legătură cu viața socială a acelor vremi (înfiiințarea lojei francmasonice în Moldova)²³, precum și cu evenimentele de război.

Închei această lucrare în care am inclus rezultatul studiilor și observațiunilor mele, de-a lungul a peste trei decenii²⁴ și am convingerea că lucrarea va răspunde unei necesități numismatice, completările sau corectările, în viitor fiind binevenite.

LES ÉMISSIONS MONÉTAIRES ET MÉDALISTIQUES AU TEMPS LA GUERRE RUSSO-TURQUE (1769—1774) CONCERNANT LES PAYS ROUMAINS

RÉSUMÉ

L'auteur présente dans l'article les informations connues jusqu'à présent sur les émissions monétaires et médalistiques frappées à l'occasion de la guerre russo-turque de 1771—1774, émissions en liaison avec les pays roumains : la Moldavie et la Valachie.

Pour mieux comprendre les problèmes et établir — dans les grandes lignes — l'évolution de ces émissions, l'auteur trouve indiqué a faire une incursion sur les événements pendant lesquelles les troupes d'occupation ont apprécié comme nécessaire

²¹ Octavian Iliescu. *Descoperiri monetare*, în *SCN*, I, 1957, p. 465.

²² Problema stemelor unite ale Țărilor române a constituit o preocupare în trecut. (Vezi C. Moisil. *Stema României*, p. 16). A. Sacerdoteanu, în *Sigiliul domnesc și Stema țării*, în *Revista Arhivelor*, nr. 2, anul XI, București, 1968, p. 11—68; acest documentat studiu, semnalează apariția — pentru prima dată în 1716 a stemelor unite ale Moldovei și Țării românești (*Istoria sfîntă*, tipărită la Mănăstirea Antim). Aceste steme, în diverse variante, apar în continuare împreună și la împodobirea hrisoavelor, în miniaturistică, pietre mormîniiale, arta plastică etc., dar — cel mai elocvent — pe monedele emise la Sadaqura — care, prin destinația lor, s-au răspîndit în popor, pe tot cuprinsul Țărilor române.

²³ Mai rămîn de clarificat și alte probleme. Sturdza, *op. cit.*, p. 84. arată între emisiunile de la Sadaqura: 4 medalii (noi cunoaștem numai 3), precum și o probă în argint din 1771 (necunoscută).

²⁴ Un gînd pios pentru ing. Cara Ștefan, numismat proeminent (decădat în 1962), generos donator al colecției sale către Academia R.S.R., de la dînsul obținînd o parte din date și documentație.

— dans le chaos monétaire qui regnait dans la vie économique des pays roumains — d'émettre un monnaie commune, pour faciliter la circulation monétaire.

Dans cette étude, l'auteur se rapporte — en principal — à l'étude de P. V. Vinkler : *Sur l'histoire de l'activité monétaire en Russie, la monnaie moldo-valaque (1771—1774)*, St. Petersburg — 1899, dans la traduction-dactylographiée de Damian P. Bogdan — 1934.

De même, l'auteur cite une série d'auteurs qui ont étudié le problème de ces émissions.

Il résulte que, après de nombreuses péripéties avec d'autres concessionnaires, en final, la concession de battre les monnaies fut obtenue, en exclusivité, par le Baron Nicolas Gartenberg. Dans ce but, celui-ci acquiesça du Prince de Moldavie un terrain à Sadogura (U.R.S.S.) où il installa un moulin et un atelier monétaire.

Comme matière première, il devait utiliser le cuivre des canons provenus comme proie de guerre.

Le concessionnaire — agité toute sa vie par des aventures, fervent propagandiste de la franc-maçonnerie — a beaucoup abusé de la confiance des autorités, en déposant avec retard les quantités de monnaies frappées, en supplémentant continuellement ses prétentions au Divan de Moldavie.

Le commandant des troupes d'occupation, le maréchal Rumiantzov, se prononça catégoriquement, contre les manœuvres de l'avidé concessionnaire, ordonna de le mettre au point, car la population ne doit pas souffrir à la suite des faits de concessionnaires voleurs.

D'après les études citées, et ses observations, l'auteur présente les émissions connues et signale les variantes.

En 1771 paraissent les premières épreuves, qui n'ont pas servi comme monnaies, ayant à l'avant l'aigle bycephale impérial, muni de deux boucliers ovales représentant les armoiries de la Moldavie et de la Valachie et, au revers, le chiffre de l'Impératrice Catherine II : 5 variantes pour la valeur de 1 para = 3 denguis et 2 variantes pour celle de 5 kopeiks.

À la fin de la 1771 apparaît la monnaie officielle, à savoir la valeur 1 para = 3 denguis, composé de la manière suivante qui reste, non changé, jusqu'à la fin de la concession.

À l'avant : deux boucliers ovales accostés, contenant les armoiries de la Moldavie et de la Valachie, timbrés d'une couronne princière, au dessus la légende abrégée, en cirilique : *Moneta Moldavskaia i Voloskaia* (en 1771 avec *volokaia*). À l'exergue le millésime : 1771.

Au revers, dans un carré, l'inscription étagée : para /3/dengi, c'est à dire, la valeur exprimée par conversion dans le système monétaire turque et russe.

En 1772 et 1774 paraissent, à côté des pièces de 1 para = 3 denguis, les monnaies de 2 paras = 3 kopeiks, du même type.

En 1773 on frappe seulement les pièces de 2 paras = 3 kopeiks.

Outre les monnaies de circulation de ces années, on connaît des épreuves, extrêmement rares, ainsi :

1772 : 1 para = 3 denguis et 2 paras = 3 kopeiks, les deux en argent.

1773 : 1 para = 3 denguis en argent et en cuivre, 2 paras = 3 kopeiks, en argent.

Comme monnayeur apparaît *Fredericus Comstadius*, bien que après un mention du catalog *Reichel* il fallait considérer encore un monnayeur : *Stockmann*. Le problème reste ouvert.

D'après le compte présenté par *Gartenberg* au Divan de la Moldavie il résulte que les monnaies en cuivre frappées pour les pays roumains étaient en valeur d'approximatif 700.000 roubles (1 rouble = approx. 67 paras), monnaies destinées à remplacer les pièces d'or et d'argent en circulation.

Après la paix de Kuciuk-Kainardgi (21 Juillet 1774), les princes roumains ont dû liquider la ténébreuse affaire de *Gartenberg*.

Les monnaies décrites ci-dessus, ont été répandues en Moldavie et Valachie, où on les trouve, comme trésors et surtout, comme pièces isolées. Malgré les interdictions appliquées, elles furent introduites, parfois, par fraude en Russie, où elles furent remontrées par surcharge.

En ce qui concerne les émissions médallistiques, l'auteur décrit deux médailles frappées par Gartenberg en vue de la première loge maçonnique de Moldavie et une médaille pour glorifier la victoire des armées russes contre les turcs, au Danube, en 1771.

L'auteur relève l'importance des émissions monétaires ci-dessus décrites, constituant, à cette époque des monnaies communes pour les pays roumains, sur lesquelles on voit — pour la première fois en numismatique — les armoiries réunies de Moldavie et de Valachie.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. I/1—6. — Monnaies en liaison avec les pays roumains frappées à Sadagura (U.R.S.S.).

Fig. II/7—13. — Monnaies en liaison avec les pays roumains frappées à Sadagura (U.R.S.S.).
